

Мовне питання в Україні як об'єкт політики

(1994–2004 рр.)

У статті розкрито важливі аспекти мовної проблеми в Україні протягом останніх десяти років. Автор визначає основні чинники сучасної русифікації, ідеологічне протиборство навколо мовного питання.

Статья раскрывает важные аспекты языковой проблемы в Украине на протяжении последних десяти лет. Автор обозначает основные факторы современной русификации, идеологическое противостояние вокруг языкового вопроса.

Політичне протиборство різних суспільно-політичних сил навколо мовного питання в Україні, порушення конституційних норм щодо утвердження української мови як державної є віддзеркаленням непростой ситуації в Україні за останнє десятиріччя державотворення. Певні політичні сили протягом 1994–2004 рр. постійно домагалися проголошення російської мови як «офіційної» поряд з державною українською, тобто фактично двох державних мов, оскільки термін «офіційна мова» в міжнародній практиці — це синонім терміну «державна мова».

Слід відзначити, що у гострій політичній боротьбі, що точилася навколо тексту нової Конституції України, питання про державність української мови було одним із центральних. У Конституції, прийнятій Верховною Радою 28 червня 1996 р., визначено: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України...» [1]. Державність української мови об'єктивно підтверджена особливостями етнічного складу населення України, (відповідно до перепису 2001 р. в Україні проживало 37,5 млн. українців, що становить 77,8% загальної кількості населення держави) [2].

Стаття 10 Конституції України, а також правові норми щодо мовних прав громадян, відображені у ст. 11, 12 Основного закону, є правовою основою мовного законодавства України, яке також включає «Закон про мови в Українській РСР», Закон «Про національні меншини в Україні», «Закон про освіту», Закон «Про інформацію», Закон «Про рекламу» тощо. Застосування мов в Україні базується також на міжнародно-правових актах: Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про права дитини, Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права, Рамкова Конвенція про захист національних меншин, Європейська Хартія регіональних мов, або мов меншин.

Аналіз нормативно-правових документів дає підстави стверджувати, що Україна належить до найдемократичніших держав світу щодо забезпечення мовних прав своїх громадян, адже вона гарантує забезпечення рівноправних відносин та тісної взаємодії різних етносів.

Світова практика засвідчує, що статус двох офіційних мов — місцевої національної і мови колишньої метрополії — практикується переважно у постколоніальних країнах, наприклад гінді і англійська в Індії, ірландська і англійська в Ірландії.

Щодо України, то функціонування понять «державна» і «офіційна» мови було запроваджено в СРСР в 1990 р. Після того, як мови корінних національностей у союзних республіках були проголошені державними, офіційною мовою у межах усього Радянського Союзу було запропоновано вважати російську. Співіснування понять «державна» та «офіційна» мови закріплене в законодавстві Республіки Крим: державними проголошені російська, українська і кримсько-татарська, тоді як офіційною є перша.

Статус державної забезпечує українській мові можливості свого розвитку та функціонування, що століттями обмежувалося. Водночас, офіційне закріплення у законодавстві України двомовності («офіційної» та «державної» мов, або існування двох державних мов) означатиме фактичний занепад української.

Пробуксовування в реалізації мовного законодавства України зумовлюється тим, що в державі не створено спеціального державного органу, який би виробляв стратегію і тактику мовного планування, здійснював би мовну політику. Це досвід передових країн світу, який потрібно запозичити у Франції (Вищий комітет у справах французької мови), у Великобританії існує Британська Рада, при Міністерстві закордонних справ Німеччини функціонує Робоча група у справах німецької мови тощо. У Латвії для впровадження Закону про мови в життя був створений Центр державної мови, відділ інспекції з державної мови, атестаційні комісії. Починаючи з 1992 р. майже 400 000 осіб склали іспит з державної мови.

У другій половині 90-х рр. радикальних змін у вирішенні мовного питання в Україні не відбулося. В державі створено Раду з питань мовної політики при Президентові України, департамент із здійснення мовної політики в структурі Державного комітету України у справах національностей та міграції, однак дані інституції не вирішували належним чином мовних проблем в силу об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Протягом 1994–2004 рр. пропонується надати російській мові статусу другої державної в Україні, тобто фактично йдеться про відновлення політики офіційної русифікації, але вже в незалежній Україні. Це науково обґрунтовується тим, що сучасній мовній ситуації найбільш притаманний стан білінгвізму (в Україні або іншій новій державі на території колишнього СРСР, де одним із компонентів двомовності обов'язково є російська мова) [3]. Звісно, російська мова в результаті централізованої політики Російської імперії та СРСР стала мовою-переможницею, загальною мовою нової спільноти «радянського народу» і ці позиції втрачати не хоче. Якщо держави, що були сателітами СРСР (Польща, Болгарія, Угорщина тощо), вийшли з найменшими втратами із ситуації взаємодії з російською мовою, то в колишніх республіках Союзу саме негативні особливості національно-російського білінгвізму є однією з найсуттєвіших перешкод до утворення самостійних мов у плані етнічної ідентифікації держав.

Політичні сили України, що виступають за подальший розвиток російської меншини, її культури, збереження історичних традицій, зокрема Партія Слов'янської єдності, Громадянський Конгрес України, Народний рух «Союз», «Меморіал» виступають з вимогами надання російській мові статусу офіційної, не бажаючи враховувати нові політичні реалії в Україні [4]. Проти подібних вимог справедливо заперечують демократичні державницькі сили, творчі спілки та громадські організації.

Питання «статусу російської мови» в Україні неодноразово обговорювалися на науково-практичних конференціях, круглих столах, зібраннях. Особливо гостро стоїть питання про збереження колишнього статусу російської мови в східних та південних областях, у Криму.

Велику роль у збереженні та подальшому розвитку російської мови та культури відіграють створені в Україні російські національно-культурні товариства, які плідно працюють у всіх регіонах України. Найбільш багаточисленним є Українське товариство російської культури «Русь». Крім цього функціонують товариство «Киевская Русь», «Русское собрание», культурно-просвітницьке товариство російської культури імені М. Некрасова, російська община та російський фонд.

У м. Львові діють товариства імені О. С. Пушкіна, «Русский дом», асоціація вчителів з російською мовою викладання. Товариства «Слов'янський собор Закарпаття» та «Русь», що

входять в асоціацію російських організацій Закарпаття, працюють у галузі збереження російської мови та культури в цьому регіоні. У 1997 р. створено Всеукраїнський громадський благодійний російський фонд — «Фонд підтримки російської культури в Україні».

Особливо є чисельними організації росіян в Автономній Республіці Крим, де росіяни складають понад 50% чисельності всього населення. Російське товариство Криму тісно співпрацює з Кримським відділенням фронту національного порятунку, Російськими народними зборами, Слов'янським собором та проросійськими політичними партіями: Ліберально-демократичною, Республіканською партією Криму, Спілкою комуністів Криму тощо.

Ліві сили, особливо комуністи, проводять чітку політику щодо двомовності в Україні. У партійній програмі комуністів вказано: «Коммунисты поддерживают предложение о предоставлении русскому языку, наряду с украинским, статуса государственного» [5]. У передвиборній програмі голова КПУ П. Симоненко під час виборів президента у 1999 р. вимагав «надати російській мові — рідній мові майже половини населення України — статусу державної» [6]. Протягом останніх п'яти років КПУ не змінює своїх поглядів, стверджує той факт, що росіян в Україні в жодному разі не можна розглядати як національну меншину, тому що за різними даними від 11 до 13 млн. громадян нашої країни — це росіяни, або ті, хто користується російською мовою як рідною. П. Симоненко стверджує, що «позиція комуністів незмінна: ми вважаємо, що в Україні повинні існувати дві державні мови — українська і російська» [7].

Загострюють мовне питання і певні російські реакційні політичні об'єднання радикального спрямування. На виборах до Держдуми 1999 р. чорносотенні сили у своїй програмі заявляли: «Аннулирование Беловежских соглашений», «Возвращение всех портов Балтики», «Упразднение всех, так называемых, суверенных республик, национальных областей и округов».

Так, у програмі «Русского национального единства» вказувалося, що під росіянами слід розуміти представників «триєдиного» російського народу — росіян, українців, білорусів, і що держава буде захищати своїх громадян в будь-якій точці земної кулі всіма засобами, що є в її арсеналі.

Войовничо-імперське видання «Империя», «Я — русский», «Русский порядок», «Черная сотня» можна придбати не лише в Москві, а і в Києві, що, безумовно, підігріває україно-російське протистояння.

Мовна проблема стала козирем політиків на період виборчих кампаній. У «Зверненні перших Всеукраїнських зборів інтелігенції до громадян України російської національності» вказувалося на те, що у виборчій кампанії 1998 р. сім виборчих блоків взяли на озброєння проблему російської мови. Тогочасний Президент України Л. Д. Кучма ще під час виборчої кампанії 1994 р. давав обіцянку надати російській мові статусу офіційної, про що йому постійно нагадували у наступні роки його прибічники [8].

Сам Президент запропонував вилучити з проекту виборчого закону норму про необхідність знання кандидатами в депутати українського парламенту української мови (1998 р.). У цей же час радник Президента В. Гриньов ініціював проведення чергової авантюри — організації референдуму «О придании статуса официального русскому языку».

Президент України час від часу розпалював вогнище розбрату навколо української та російської мов. Раніше він обіцяв російській мові надати статус офіційної, а напередодні чергових виборів Президента (1999 р.) розширив функціонування російської мови у вузах і заявляв, що «російська мова не повинна почуватися в Україні як іноземна» [9]. На восьмому році незалежності України Леонід Кучма видав указ, що приголомшив учених-україністів, які обговорювали на Одеському IV Міжнародному конгресі стан і перспективи розвитку суспільства на зламі

тисячоліть. Суть указу — скасування «обов'язкового» знання державної мови при складанні вступних іспитів до вітчизняних вищих навчальних закладів. Іноземці — учасники конгресу не приховували того, що їх як людей, які звикли шанувати Конституцію і закони, цей документ здивував [10].

З моменту, коли Л. Кучма став Президентом, формально він не проголосив російську мову офіційною, як обіцяв у своїх передвиборчих програмах, але й не підтримав української як державної. Така позиція стала стимулом для русифікації за умов незалежності. Чинovníки повернулися до спілкування російською мовою, у вищих навчальних закладах, особливо, де ректори росіяни, скоротили викладання української мови, як гриби росли комерційні інститути з російськомовним викладанням, видавалися нові і нові російськомовні газети, створювалися телерадіоканали.

Особливим етапом ідейного протистояння став період прийняття Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин. Президент України Леонід Кучма виніс на ратифікацію до Верховної Ради цей законопроект. У ньому було вказано, що положення Хартії застосовуються до таких мов національних меншин України, як білоруська, болгарська, гагаузька, грецька, єврейська, кримськотатарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька й угорська. Хартію розробили під егідою Ради Європи, відкрили для підписання 5 листопада 1992 р. і вона набула чинності з 1 березня 1991 р. За станом на 17 жовтня 2002 р. її підписали 29 європейських держав, 17 з яких її ратифікували. Відповідно до зобов'язань, прийнятих на себе при вступі Ради Європи в 1995 р., наша країна повинна була приєднатися до Хартії протягом року.

Підписала Україна Хартію вже у травні 1995 р. Через кілька років — 24 грудня 1999 р. — парламент ухвалив закон про ратифікацію Хартії. Та незабаром рішенням Конституційного Суду цей закон було визнано неконституційним через порушення процедурних моментів.

Звичайно, ратифікація цього документу забезпечує Україні швидкість європейської інтеграції держави, однак певна частина політиків на даний період ратифікацію Європейської Хартії сприймає виключно як спробу підвищити статус російської мови. Прийняття Хартії надалі дійсно перетворилося із чистої формальності в політичне питання і стало «яблуком розбрату» між лівими та правими, які по-різному бачать проблему мовної політики. Лідер комуністів відкрито стверджує, що «основна проблема, яка супроводжувала процес ратифікації — питання статусу російської мови в Україні. КПУ підтримуватиме цей документ як ще один сприятливий чинник для утвердження російської мови» [11].

Ідейне протистояння у вирішенні мовної проблеми притаманне як політикам, так і науковцям. Ще в 1998 р. мовна ситуація в Україні була ґрунтовно проаналізована О. П. Лановенком, Ю. М. Жвальбом і О. А. Кубеліусом, які, виходячи з реально існуючої дві мовності, вважають, «що закон про статус української мови як єдиної «легітимної» мови країни не має вагомих підстав для існування і за своєю суттю є законом дискримінаційного характеру» [12].

Наприкінці 1990-х років у Верховній Раді зроблено заяву про створення позафракційного депутатського об'єднання «За культурное и языковое равноправие» з метою надання російській мові статусу державної поряд з українською (Е. В. Красняков, С. Н. Кияшко, В. Г. Алексеев, А. В. Чародеев, Л. М. Черновецкий) [13].

У пресі та наукових виданнях, особливо в період передвиборчих кампаній насаджувалася ідея міфічної насильницької українізації росіян: «Вот уже целое десятилетие «творча еліта» Украины с маниакальной страстью воюет против русской культуры» [14].

Монографічне дослідження А. І. Фомина «Языковый вопрос в Украине: идеология, право,

політика», що вийшло російською мовою в Луганську розглядає ідеологічні підходи до вирішення мовного питання, де стверджується традиційно, що Україна — це країна білінгвізму, тобто двомовності, а розділи та рубрики монографії говорять самі за себе: «Політика мовного реванша в дійстві», «Войне с русским языком нет оправдания», «Протест регионов» тощо [15].

У 2004 р. (перед президентськими виборами) побачив світ збірник публікацій В. А. Філатова «На каком языке нам молчать?», що містить лише частину з його 300 статей, де автор захищає «російську мову та право людини на рідну мову», що раніше були опубліковані в газетах та журналах України й Росії.

Дивними як для мене є самі назви статей та ті логічні висновки, які дає автор. Як наприклад, стаття «Слон і Моська» має закінчення «на русский язык можно нападать сколько угодно — Слону Моськи не страшны». «Цікавими» є статті автора, назви яких носять компрометуючий характер: «Антирусская политика в Украине», «Запрет языка как способ борьбы с общерусским миром», «Очередной «русский» удар по русским» тощо [16].

Парадокс полягає в тому, що, наприклад, на сто росіян, які проживали в Україні, в 1998 р. припадало 54 видання російською мовою, а на 100 українців — 7 періодичних видань українською мовою; загальний тираж газет українською мовою в Україні складає на цей період 4%, а тираж газет російською мовою — 95%, кожні 9 із 10 створених в Україні телекомпаній ведуть свої передачі лише російською мовою [17].

На жаль, Верховна Рада не була послідовною у вирішенні мовної проблеми. Закономірно, що на I Всеукраїнських зборах інтелігенції 21 березня 1998 р. вказувалося, що наша Верховна Рада розділена не на багато фракцій, партій, а лише на дві: українську і антиукраїнську, державну і антидержавну [18]. Саме у парламенті мусується питання про надання російській мові статусу другої державної, свідомо блокуються законопроекти, сіється міжнародна ворожнеча між депутатами, що, безумовно негативно впливає на народонаселення та державотворчі процеси в Україні в цілому.

У той же час Росія веде цілеспрямовану політику щодо України. Слід відзначити, що у Російській Федерації мовна проблема є суттєвим елементом зовнішньої політики щодо колишніх республік СРСР, про що свідчить низка документів, а саме «Стратегічний курс РФ у СНД», «Державна програма розвитку російської мови» тощо.

Ще за часів Бориса Єльцина уряд Російської Федерації затвердив державну програму «Російська мова», яка мала реалізуватися не в Росії, а на теренах країн СНД. Бюджет цієї програми — 2 млрд. доларів США. Отже, капіталовкладення у російську культуру та в українську, зокрема у видавничий бізнес, не порівняти [19].

У зазначений період існує виражена тенденція до переважання російської мови в новоутвореній сфері діяльності — недержавних формах власності. Це навчальні виховні заклади, книговидавництва, засоби масової інформації, театри тощо.

Згідно з даними державного комітету статистики та бази даних центру інновацій і розвитку, в Україні станом на 2000 р. нараховувалося майже 28 тис. громадських організацій різного роду діяльності. Переважна більшість з них (95%) діє на місцевому рівні, питома вага всеукраїнських становить близько 4%, а міжнародних — близько 1% [20].

Це, безумовно, є свідченням формування в незалежній державі Україна громадянського суспільства як вищого вияву демократії, однак дає можливість зацікавленим силам фінансувати і лобіювати певні програми ідеологічного спрямування з метою деконсолідації української нації.

Культурне панування Росії над Україною є запорукою панування політичного та економічного, а значить впливатиме і на вирішення мовного питання. Адже сьогодні проти нього

ведеться боротьба вже не методом адміністративних заборон, а засобами ринку, ринкової конкуренції.

Для тотальної русифікації українського населення саме інформаційну політику визнано нею як пріоритетну. Книжковою продукцією Росії за демпінговими цінами завалені ринки. Українські підприємства, штучно обкладені непомірними податками, не витримують конкуренції з дешевою продукцією Росії і вимушені закриватися. Українські бізнесмени, більшість яких зробили капітал та бізнес з Росією, сприяють виданню російськомовних газет та журналів, спонсорують російські телеканали, а не українські. Отже, проявляється специфічне ставлення нашої політичної, адміністративної та бізнесової еліти до української культури. На жаль, сформована українська еліта не є носієм ідеї розвитку національної культури.

Закони про мови, пресу та інші законодавчі акти України, що покликані регулювати політику в інформаційній сфері, фактично не виконуються. Квота на використання іноземної мови в інформаційній продукції друкованих та електронних ЗМІ на радіо та телебаченні існують у всьому світі. В Україні передбачено 50% інформаційної продукції подавати державною мовою, але, звісно, воно не виконується. Отже, російська культурна експансія блокує самостійний культурний розвиток України, становлення власного духовного виробництва.

Слід відзначити, що в умовах незалежності України до культурного фонду суспільства поступово включається духовно-церковна культура, яка протягом багатьох століть була невід'ємною складовою духовності народу. Тільки впродовж 1988–1995 рр. в Україні зведено понад 1,5 тис. храмів, мечетей, молитовних будинків [21]. У 1997 р. збудовано 364 культових приміщень і ця тенденція до збільшення є і в наступні роки. Однак, конфесійне протистояння за умов незалежності набрало особливої гостроти і супроводжується протистоянням мовним. Російськомовною є Українська православна церква Московського патріархату, а Українська греко-католицька церква, Українська православна Київського патріархату та Українська автокефальна православна церкви — україномовними.

Головним завданням нашої мовно-культурної політики має стати якнайширша популяризація через засоби масової інформації української культури і державне сприяння розвитку усіх її форм. Зокрема, демонстрація телевізійної продукції інших країн має здійснюватися в україномовних перекладах. Поширення в Україні вкрай примітивних мистецьких зразків не стільки популяризують україномовну культуру, скільки компрометують її (феномен Поплавського) [22].

Українська мова та культура після століть утисків та обмежень має право на офіційно визнані переваги і потребує захисту з боку держави. За підрахунками вчених, після Гетьманської угоди 1654 р. в Україні було видано 170 різних указів, директив, які забороняли українську мову [23].

Відгомін політики русифікації доби «розвинутого соціалізму» і сьогодні дається взнаки. Держава і КПРС в період тоталітаризму 1950–1980-тіКрр. здійснювала послідовне регулювання мовної проблеми [24].

У тому, що російська мова у нас не знає ніякого «тиску» за умов незалежності, як про це іноді говориться, переконує і мовна ситуація у засобах масової інформації. Із 2 023 найменувань газет, які виходять в Україні, 796 — російськомовні (українською мовою виходить 1 102), 104 — двомовні (виходять російською і українською мовами). Якщо брати лише загальнодержавні видання, то із 182 російською мовою друкується 78 (українською — 96). Російська мова повноправно функціонує і в сфері культури. В Україні працює понад 30 російських театрів різних жанрів, 36 — українсько-російських. До послуг росіян 24 382 масові та універсальні бібліотеки,

сукупний фонд яких налічує понад 387 млн. примірників книг і журналів, у тому числі російською мовою — більше 240 млн. примірників (62%) [25].

У той же час у м. Феодосії немає жодної державної української школи, а отже українці у своїй рідній державі не мають можливості навчати своїх дітей державною мовою. Держава має забезпечити всіх учнів країни школами з державною мовою навчання, відмова в цьому є невиконанням конституційної норми державою і порушенням конституційного права громадян [26]. Звісно, коли за стільки років незалежності Української держави українські громадяни не мають можливості навчати і виховувати дітей державною мовою і в державницькому дусі, не виконує свої конституційні і міжнародні зобов'язання, то ця проблема переростає із сфери освітньої у сферу політичну і зачіпає основи національної безпеки й життєспроможності держави.

Особливої гостроти набувала мовна проблема упродовж останніх трьох років, особливо на період виборів Президента України 2004 р. За рік до виборів уже було розпочато «генеральний наступ» на українську мову в Україні. Показовим є той факт, що тільки за 2001–2003 рр. з'явилося близько 200 публікацій [27], що розкривають гостроту, віддзеркалюють політико-правові, культурологічні, соціологічні аспекти мовної проблеми.

Актуальність мовного питання, а особливо його гостроту розкривають парламентські слухання у Верховній Раді України «Про функціонування української мови в Україні», де виступи, а потім і низка публікацій, по даних виступах, що з'явилися в періодичній пресі, підтверджують особливу актуальність проблеми [28].

Народний депутат України В. Яворівський на парламентських слуханнях щодо функціонування української мови в державі заявив, що для того, щоб розв'язати мовну проблему, слід змінити владу. На мою думку, це є ознакою «кризи» у вирішенні мовної проблеми в Україні у зазначений період.

На травень 2003 р. серед депутатів Верховної Ради визріла ідея прийняття закону про захист української мови. В цей час Б. Олійник провів прес-конференцію щодо пропозиції створення Комітету захисту української мови [29], а депутати Д. Павличко, В. Яворівський оголосили намір звернутися до Президента України з пропозицією створити Міністерство української мови [30]. Влітку 2003 р. відбулося обговорення на засіданні комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування законопроекту «Про внесення змін до ст. 38 Конституції України» (автори народні депутати України Л. Грач, З. Катусева, І. Вернидубов). Суть «змін» була в тому, що в даному законопроекті пропонувалося надати російській мові статусу офіційної [31]. На серпень місяць з'явився новий законопроект про внесення змін до Закону України про мову, розроблений народними депутатами України М. Шульгою та Н. Шуфричем.

Починаючи з серпня 2000 р. відбувалася постійна метушня навколо мовного питання у східному регіоні. Близько 6 тис. осіб переважно представників Слов'янської партії блокували рух на центральній вулиці Донецька — вулиці Артема. Крім економічних вимог, була вимога винести на засідання облради питання про надання російській мові статусу офіційної на території області. У зверненні Слов'янської партії вказувалося про необхідність захистити Донбас «від перегинів українізації», надати російській мові «гідне місце в адміністративній сфері, діловодстві, освіті» [32].

У 2002 р. Луганська обласна рада прийняла звернення до Верховної Ради з вимогою надати російській мові статус державної. У 2003 р. В. Янукович як прем'єр з трибуни Верховної Ради обіцяє збільшити фінансування для всебічної підтримки розвитку культури, високого культурного

іміджу України в світі, розвитку української мови. У грудні 2003 р. він заявляв: «Проблеми мови не існує..., ми всі маємо дуже добре говорити українською...» [33]. Однак, В. Янукович як кандидат у Президенти посідає іншу позицію.

Під час візиту до Москви, відповідаючи на питання керівників російських ЗМІ, 27 вересня 2004 р. претендент на пост Президента України висловився таким чином: «Російська мова в жодному разі не повинна мати обмежень... Російська повинна бути діловою мовою на території України і другою державною».

Мовне питання стало «козирем» Віктора Януковича та його команди у виборчій кампанії. Так, під час поїздки до Миколаєва В. Янукович буде стверджувати, що він має намір домагатися надання російській мові статусу офіційної у випадку обрання президентом.

Під час теледебатів, тоді ще кандидат на пост президента України В.КЮщенко пообіцяв, що не буде закрита жодна російська школа, а громадяни спілкуватимуться тією мовою, яка їм зручна. В. Янукович під час дебатів 20 грудня 2004 р. більшу частину свого часу розмовляв підкреслено російською. А тиждень раніше в Одесі на прес-конференції заявив, що не збирається відступати від ідеї надання російській мові статусу другої державної в Україні. Під час перегонів Віктор Ющенко підготував проект Президентського указу «Про захист прав громадян на використання російської мови та мов інших національностей в Україні».

Аналіз діяльності Верховної Ради, Президента, владних структур переконує в тому, що в 1994–2004 рр. існують розбіжності між конституційними засадами щодо мовного питання та реалізацією правових документів. Вищі урядовці, по суті, заохочували та пропагували антиукраїнський та «регіональний» підхід у сфері економіки, культури, мовної політики тощо. Це призвело до поширення сепаратистських настроїв в Україні, до антиконституційної спроби організувати і втілити у життя заходи, що порушують територіальну цілісність України. Звичайно, мовна проблема: порушення правових засад мовної політики, відсутність її державного регулювання, відкрите використання «мовного фактору» як головного під час виборчих кампаній з метою перетягування електорату на бік кандидатів від влади — все це призвело до появи сепаратизму в «індустріально могутніх» районах Східної України.

На жаль, українська мова не стала робочою мовою влади, не став і колишній Президент гарантом конституційності державної мови. Упродовж останніх років українізація владних структур помітно пригальмувала, адже знання української мови не є обов'язковою передумовою для обіймання посад у державному апараті, не діють в Україні й спеціальні державні органи, які б здійснювали вироблення послідовної мовної політики та стежили за її дотриманням. Неодноразово дане питання піднімалося в колах української інтелігенції, політиків, науковців, громадськості в цілому, однак, позитивних зрушень не існувало.

Навіть у грудні 2004 р. Верховна Рада України відхилила законопроект «Про внесення змін до закону України «Про державну службу», запропонований народним депутатом України С. Хмарою. Закон передбачав, що державний службовець повинен володіти та спілкуватися державною мовою під час виконання своїх службових обов'язків, а особи, які не володіють державною мовою, не можуть бути обраними або призначеними на посаду в державному органі та його апараті. У цей час був провалений й інший законопроект, який установлював вимоги щодо обов'язкового володіння державною мовою держслужбовцями, прокурорами, слідчими прокуратури, адвокатами та співробітниками міліції.

На сьогодні в Україні зберігається розшарування регіонів: україномовні захід і центр, російськомовний схід та південь, що загострює проблему протистояння регіонів, впливає на стратегію і тактику регіональної мовної політики та державотворчі процеси.

На територіях Луганської, Донецької, Харківської, Одеської та Миколаївської областей зазначений період відмічались постійні спроби надати офіційний статус російській мові. В Автономній Республіці Крим російська, українська та татарська мови співіснують як три державні мови, офіційно ж визнано російську. В той час, як у Конституції вказано чітко, що державною мовою є українська.

Мовою єднання, консолідації нації та розбудови громадянського суспільства в Україні має і може стати українська мова. В Україні вже давно назріла необхідність вивести мовне питання за межі політики і надати можливість вирішити її професіоналам, русистам та українцям. Але саме цього політики і не можуть допустити, адже мовне питання — найлегший шлях до сердець виборців.

Примітки:

1. Конституція України. — К., 1997. — С. 5—6.
2. Тернопільський Б. Правові засади мовної політики // Віче. — 2003. — № 10 (139) — С. 66.
3. Демченко В. Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України.— Херсон, 2001. — С. 12
4. Сніжко В. М. Культура російської меншини в Україні: проблеми функціонування та розвитку (90-ті роки ХХ ст.): Автореф... канд. іст. наук. — К., 1998. — С. 20.
5. Програма Коммунистической партии Украины. Устав Коммунистической партии Украины. — К., 1996. — С. 9.
6. Див.: Голос України. — 1999. — 31 серпня; Комуніст Полтавщини. — 1999. — 15 вересня.
7. День. — 2002. — 28 листопада.
8. Толочко П. П. Що або хто загрожує українській мові? — К., 1998.— С. 25.
9. Гуменюк П. Що ховається за концепцією «вільного» розвитку мов? // День. — 1999. — 23 жовтня — С. 5.
10. День. — 1999. — 23 жовтня — С. 5.
11. День. — 2002. — 28 листопада.
12. Лановенко О. П., Швальб Ю. М., Кубеліус О. А. Мовні та соціокультурні чинники консолідації українського суспільства // Збірник Українсько-російські відносини і гуманітарний вимір. — К., 1998. — С. 47.
13. Діак І. В. Українське відродження чи нова русифікація. — К., 2000. — С.290.
14. Колесников А. Тільки вместе // Коммунист. — 1999. — № 46.
15. Фомин А. И. Языковой вопрос в Украине: Идеология, право, политика. — Луганск, 2003. — С. 208.
16. Филатов В. А. На каком языке нам молчать?: Сборник статей. — Донецк, — 2004.— С. 103.
17. Див. Матеріали перших Всеукраїнських зборів інтелігенції 21 березня 1998Кр. — К., 1998. — С. 60.
18. Там само. — С. 30.
19. Лосів І. Русифікація в незалежній Україні: сучасний стан і перспективи // Визвольний шлях. — 2003. — Кн. 5 (662.) — С. 4—5.
20. Тенденції культурного будівництва і Україні. Становлення недержавних некомерційних організацій (90-ті роки ХХ ст.): Автореф... канд. іст. наук. — К., 2003. — С. 19.
21. Шевченко Л. А., Рогота М. М. Духовна спадщина в контексті національно-культурної

розбудови в незалежній Україні. — К., 1998. — С. 10.

22. Масенко Л. Державна мова в соціокультурному контексті // Розбудова держави. — 2001. — № 1–6. — С. 79–83.

23. Див.: Діак І. В. Українське відродження чи русифікація. — С. 231.

24. Проблеми розвитку і застосування мов в Україні. — К., 1998. — Вип. 1. — С. 59.

25. Шевчук Ж. А. Мовна політика в Україні кін. (50-х — початок 90-х рр. ХХ ст.): Автореф... канд. іст. наук. — Х., 2001. — С. 20.

26. Куди веде мовна політика Криму? // Шлях перемоги. — 2001. — № 30. — С. 10.

27. За підрахунками автора.

28. Литвин В. Любов'ю і відданістю ми повинні захищати рідну мову // Кримська світлиця. — 2003. — 14 березня. — С. 1–2; Дзюба І. Хочеш покращити соціальний статус — знай рідну мову держави // Український форум. — 2003. — 28 березня. — С. 10–11; Козловський Б. Языка у нас більше, ніж мови... У питаннях функціонування української мови ми досягли рівня 1958 р. // Високий замок. — 2003. — 13–19 березня. — С. 2; Мовчан П. Лише глухонімий може терпіти таку наругу // Слово Просвіти. — 2003. — 19–25 березня. — С. 1–2; Погрібний А. Без мови немає нації // Українське слово. — 2003. — 20–29 березня. — С. 3.

29. Карась А. Розмова про офіційну мову // Голос України. — 2003. — 20 червня. — С. 2.

30. Кріт З. Що ти за гарант, якщо не можеш державну мову захистити // Україна молода. — 2003. — 30 травня. — С. 13

31. Клименко А. Необхідний закон про захист української мови // Слово Просвіти. — 2003. — 14–20 травня. — С. 4.

32. Молодь України. — 2000. — 31 серпня.

33. День. — 2003. — 13 грудня.